

פרפראות

'אין אומרים שירה אלא על היין' –

'וברית מילה שחל שמיני שלו ביום כיפורים... אנו נמנעים ואין אנו אומרים ברכת מילה שעל הכוס לפי שאין אומר שירה כי אם על היין וביום הכפורים אי אפשר להטעימו אפילו לקטן דלמא אתי למסרך...' (מתוך מרדכי סוף יומא, תשכז).

וע' גם במרדכי סוף פסחים ובעוד ראשונים, שלכך מחלקים ההלל בליל פסח, כדי לומר שירה על הכוס השני, שאין אומרים שירה אלא על היין.

ומ"מ כשאין יין יש סוברים שאפשר אף על שאר משקים כשהם 'חמר מדינה' (ע' רמ"א סו"י תפג. וכן נראה פשוט לענין ברית מילה).

(ע"ב) 'כל הנהגה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו גוזל להקב"ה וכנסת ישראל...' יש מי שפרש

לפי שהברכות גורמות להשפעה ולברכה בישראל, והרי זה שאינו מברך מונע השפעה זו, שהקב"ה חפץ לברך את ישראל, נמצא כאילו הוא גוזל לקב"ה ולכנסת ישראל (עפ"י הנצי"ב בחדושי ובתשובותיו – ח"ה צ. ע"ש בהרחבה. וע"ע בן יהודע שבת ל).

דייקו לומר 'מן העולם הזה' כי כאן צריך להכיר ולברך להש"י על כל טובה, לפי שקיימים אומות העולם האומרים על הכל 'כוחי ועוצם ידי', אבל לעתיד שיראוהו כל המעשים וישתחוו לפניו כל הברואים, לא נצטרך לברך על כל טובה, כי אז יכיר כל העולם שהכל של הש"י (עפ"י מי השלוח).

'הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידן' – לפי שעשו זאת 'כרשב"י', כלומר לא עשו זאת לשם שמים באמת, אלא עשו כחיקוי למדרגת רשב"י, או עשו כדי להגיע למדרגתו הגבוהה בזמן שלא היו עומדים באותה מדרגה;

כי הנהגה זו היא למעלה מן הטבע, לבטוח בהקב"ה שיוזמין לו פרנסתו ללא השתדלות מצדו. וכל מי שאינו נמצא במדרגת בטחון זו והוא נוהג כרשב"י נמצא קרח מכאן ומכאן, לא ימצא פרנסתו וגם תורתו אינה מתקיימת (עפ"י בעש"ט – צוואת הריב"ש דף ו. תולדות יעקב יוסף, מקץ דף לה: ושם פר' נח וישלח וישב).

'ביומי ניסן וביומי תשרי לא תתחזו קמאי כי היכי דלא תטרדו במזוניכו כולא שתא' –

'... ושני חדשים אלו היו מכינים למזון לכל החורף וקיץ כמו שאמרו (ברכות לה:). ומסתמא כן למזון הנפש, כי הנהגת כל השנה מקבלים מב' חדשים אלו...' (מתוך רסיסי לילה לט עמ' 71).

דף לו

באורי פשט; מושגים

'יערענו בשמן'. לפרש"י כנראה זהו לשון 'ארגור' [והע' מתחלפת בג'. ושמא י"ל 'יערענו']. ולפירוש התוס' כל בליעה שאינה אלא לרפואה נקראת כן. וע' בסוטה יט: 'מערערין אותה ומשקין אותה בע"כ', וזו ג"כ לשון בליעה, כמו 'יעלעלו דם' (איוב לט, ט), כאומר 'על על' (עפ"י רש"י איוב). ולפרש"י כאן יש לפרש כיון שמתנגדת היא לשתיה מכחכת בגרונה.

'צלף של ערלה'. מבואר בגמרא שהצלף מין עץ הוא ויש בו דין ערלה, מלבד לדעת בית שמאי שנסתפקו בזה, כדלהלן.

ואף על פי ששיח הצלף המצוי כיום הוא מתייבש בקיץ לגמרי עד הקרקע [והדבר שנוי במחלוקת הפוסקים אם בכגון זה מברכים עליו 'העץ' או 'האדמה'] – אכן יש שבמשך הזמן הצלף גדל ונעשה כעץ וגזעו קיים, הלכך דינו כעץ (עפ"י שיחת חולין – חולין נט עמ' תו. והביא דעה שהצלף המדובר בגמרא היה שונה מהצלף שלנו, והיו נוטעים אותו ולא גדל בר כצלף דידן. עפ"י בהרבה).

'הקפריסין' – הם עלים העוטפים את הפרי. בתחילה הנם ניצנים סגורים ולאחר מכן נפתחים ולבסוף נושרים.

התמרות'. לדעת רש"י ועוד נראה שהן הגרגרים היוצאים מן הגבעול מתחת העלים, והם ניצני הפרחים טרם נפתחו. ויש אומרים שגרגרים אלו הם ה'קפרסים', ואילו התמרות הם הענפים הרכים (תר"י, ר"ש ועוד). ויש מפרשים שהתמרות הן עלים הפרח הגדול [להבדיל מן 'העלים' שהם עלים הצמח עצמו המחוברים לענפים] (ע' בהרבה ב'שיחת חולין' שם).

(ע"ב) 'פיטמא של רמון'. הפיטמה היא דד הנתון בתוך ה'כתר' שבראש הרמון. (אותו כתר נקרא 'מסרק' על שם שעשוי פגימות פגימות). 'מצטרפת' לטומאת אכלין, לפי שהיא 'שומר' לפרי. ואולם 'הנץ שלו' – העשוי כעין שערות דקות סביב הפיטמא, בתוך אותו גביע דמוי כתר 'אין מצטרף', שאינו אלא שומר דשומר (עפ"י הערוך; חרושי הר"ן חולין ק"ח ועוד).

'והגפנים משיגרעו'. יש מפרשים: משיגדלו קצת עד שיהיו להם גרעינים (עפ"י ר"ח פסחים נג. רע"ב שביעית ד, י. וכמו: 'משיגרעו'). ובירושלמי (שם) אמרו: משיזחילו מים [על שם הכתוב: 'גרע נטפי מים']. פירוש: שכשיסחטו יצאו מהם מים (פני משה).

'האי המלתא דאתיא מבי הנדואי' – מין מרקחת העשויה מזנגביל (מפרשים). יש אומרים שכותשים ושוחקים היטב את התבלינים באותה מרקחת, ואעפ"כ לא נשתנית ברכתם לפי שכך דרכם תדיר, להיותם מעוכים ומרוסקים (ע' תרומת הדרשן כט).

אף על פי שיתכן והנכרים מבשלים באותם כלים שעושים ההמלתא דברים אסורים – מותר לאכול ההמלתא, מפני שסתם כלים אינם בני יומם, והטעם הבלוע בהם נפגם, וקיימא לן נותן טעם לפגם מותר (עפ"י תלמיד רבנו יונה).

הערות בהלכה; ציונים ומראי מקומות לעיון

'הכא במאי עסקינן בחושש בגרונו...' – שאז עיקר כוונתו לשמן, לצורך רפואתו, הלכך מברך עליו 'בורא פרי העץ', שהאגירון טפל לו.

בספר מנחת שלמה (להגרש"ז אויערבך זצ"ל. יח,ה) כתב שנראה לפי דעת הרמב"ם שאין לברך על השמן אלא אם מתכוין גם להנאה, אבל אם כל כוונתו לרפואה בלבד – אינו מברך. וטעמו, משום שכתב הרמב"ם שהטועם את המאכל כדי לדעת

טעמו, גם אם בולעו אינו מברך עליו, אם כן מה לי אם שותה כדי לדעת טעם התבשיל או ששותה לרפואה – על כרחנו לומר שמדובר כאן כשנתכוין גם להנאה, שבאופן זה גם במטעמת צריך לברך. ורק לשיטת התוס' שסוברים שדין מטעמת הוא בפולט אבל הטועם ובלוע צריך לברך, לפי דבריהם השותה לרפואה שאר משקים או כגון שחנקתו אומצא ושותה משקים (לא מים) צריך לברך (כדבריהם כאן), ואפילו אינו מכוין להנות.

ולכאורה אין נראה כן מדברי הפוסקים; שהרי השו"ע (רי) הביא את דעת הרמב"ם לענין מטעמת, ואעפ"כ סתם (רד, ו-ח) כדברי התוס' לענין חנקתו אומצא ושותה לרפואה, ומשמע מדבריו שאם שותה שאר משקים מברך עליהם. והלא היה לו לציין שלדעת הרמב"ם דוקא אם מתכוין להנאה. וכן כתב המשנ"ב (שם) בשם 'כל הפוסקים' שאפילו לא נתכוין להנות מברך. ולא משמע שהרמב"ם חולק (שאלתי זאת משכבר הימים במכתב להגרשו"א זצ"ל, ולא זכיתי לתשובתו).

ועוד, אם כי בשותה השמן עם אניגרון אולי יש מקום להעמיד שרוצה ליהנות, אך השותה שמן זית לבדו ודאי אין החיך נהנה בו, ואעפ"כ דנו הפוסקים בשותה שמן לרפואה ואוכל עמו מעט פת כדי שלא יזיקנו – האם הפת תפלה לשמן אם לאו (ע' ב"ח ומג"א רב. ובאגרות משה ח"א נח הכריע כהמג"א שהפת תפלה לשמן). ורחוק לומר שכל דבריהם אמורים במקרה רחוק כל כך שרוצה גם ליהנות מן השמן. וביותר קשה מדברי הרמב"ם המפורשים (ברכות ח, ב) שהשותה שמן זית לבדו מברך 'שהכל' – 'שהרי לא נהנה בטעם השמן' [ומפרש 'אזוקי מוזיק ליה' – היינו שאין לברך 'העץ' ולעולם טעון ברכה, כמוש"כ הכסף-משנה], הרי להדיא סובר הרמב"ם שחייב לברך ללא הנאה.

מכל זה נראה לחלק בין רפואה למטעמת; כי הטועם אין מטרתו לאכילה ולשם הנאה וחיווק הגוף כלל, אבל כאן כיון שמטרתו לשם רפואה, דמלתא דהנאה היא וצורך לגוף, אף כי על הנאת רפואה אין מברכים, מ"מ כיון שחיכו נהנה מהם צריך ברכה.

וכנראה לחילוק זה התכוין בשער הציון (רי, אות ל). ועכ"פ לדינא מבואר שם שדעתו כן. [והרי נראה שאדם שאין מרגיש כלל טעם המאכל, ואכילתו אינה אלא לצורך חיווק גופו בלבד ואין לו הנאה של כלום בחיכו – הכי נאמר שאינו טעון ברכה, והלא תקנו לברך על אכילה שהיא קיום החיים, ולא דוקא על הנאת החיך. ואם כן בעצם גם רפואת גופו כמוה כאכילה המזינה את הגוף. הלכך נראה שרק מאכלים שהם רעים בטעמם לא תקנו ברכה כששותה לרפואה, שאין זו דרך אכילה כדברי התוס' (ע' משנ"ב רד, מג ושעה"צ), או כששותה מים להעביר האומצא החונקת, הגם שאינם מים רעים, מכל מקום אין כאן כוונת תועלת לגוף כלל אלא כוונה חיצונית. אבל לא מצינו שצריך הנאת החיך דוקא. ואולי לפי דעת הרב ז"ל, אדם שאינו נהנה כלום בחיכו אינו טעון ברכה שלפניה. [ושאלתי זאת למורנו הגרי"ח ק שליט"א והשיב כ'צ"ע'. ואילו הגר"א נבנצל שליט"א כתב שלדעתו צריך לברך, שעיקר תפקיד המזון להבראה ולא להנאה, אלא דצריך להיות דבר שדרך בני אדם שנהנים ממנו].

אך יש לומר שזה דוקא פחות מכוזת או רביעית, שאין כאן 'אכילה' וכל חיובו בברכה משום שאסור להנות מן העולם הזה בלא ברכה, והרי אינו נהנה. אבל אם אכל כשיעור המחייב ברכה אחרונה, הגם שלא נהנה הלא אכילתו מחייבתו, ואם כן יש לומר שאז גם חייב ברכה שלפניה משום אכילה זו. וכדוגמת סברה זו יש בוכר יצחק ח"ב כא, לענין מטעמת].

'קמחא דחיטי' –

על אכילת סובין יש לברך 'שהכל' לפניה ו'בורא נפשות' לאחריה. (מקור הברכה לג"ר גבריאל קרויס שליט"א. 'אול-בראן'. וע"ע שבט הלוי ח"ו כב אודות פת סובין).

ואעפ"י שאינם טעימים ולא נאכלים אלא לרפואה, אינם רעים בטעמם ולכן טעונים ברכה (כמו שכתב בשער הציון רד, לו). ומה שצידד בבאר הלכה (רב ד"ה שהוא) מהפרי-מגדים, שוורמו"ט ווי"ן אפשר שאינו טעון ברכה, שאני התם שטעמו מר. ואף על פי שאין רגילין לאכול הסובין בפני עצמם אלא בתערובת, אינו דומה לזנגביל ולתבלינים (להלן; או"ח רב, טז), כי מכל מקום החיך נהנה מהם קצת ואינם גרועים ממלח וכמון וכסבור (רד, א) שמברכים עליהם.

זלא היא, צנון נטעי אינשי אדעתא דפוגלא, דקלא לא נטעי אינשי אדעתא דקורא. וכל היכא

דלא נטעי אינשי אדעתא דהכי לא מברכינן עליה, והרי צלף...'. היה אפשר לפרש שסברת 'לא נטעי אינשי אדעתא דהכי' אינה סברה העומדת לעצמה, אלא היות ואין אנשים נוטעים את הדקל על דעת אכילת הקורא, הרי שהוא מיועד להישאר על העץ וסופו להקשות, הלכך אינו 'פרי' אלא 'עץ'. אבל נטיעת הצנן היא על דעת אכילתו כשהוא רך, הלכך אין סופו להישאר על העץ ולהקשות.

ואולם מקושיית הגמרא מצלף אין נראה כן, שהרי יש להניח שהעלים והתמרות אינם מתקשים ואף על פי כן מקשה הגמרא כיון שאין נוטעים הצלף על דעת העלים והתמרות, אין לברך עליהם 'בורא פרי האדמה' – מזה נראה שהגמרא חוזרת לגמרי מן הטעם שאמר שמואל 'הואיל וסופו להקשות' אלא הכל תלוי בשאלה אם נוטעים את הצמח על דעת הדבר אם לאו.

ויש לדייק מלשון רש"י שרק דבר שאנשים מקפידים שלא להורידו מן העץ לאכול – יש לברך עליו 'שהכל', כמו קורא שנטילתו פוגעת בעץ, אבל דברים שאין בהם כוונה הפוכה, הגם שאינם חשובים כל כך שיטע אדם את הצמח עבורם, כגון עלים ותמרות – מברך עליהם 'האדמה' [ולפי זה צריך לומר שולבי גפנים ושקדים כשהם רכים, שכתבו התוס' שמברכים עליהם 'שהכל', גם הם אנשים מקפידים בדרך כלל שלא ליטלם מן העץ] (מהגר"נ גולדברג שליט"א).

הערת הגר"מ מאוזן שליט"א: 'וכן פסק אמה"ג וצ"ל בשו"ת איש מצליח (ח"א או"ח כט,א) ויישב גם דברי הרשב"א הנראים כסותרים לזה, ע"ש'.

ולפי הנחה זו יוצא שגם כיום שאין אנשים רגילים להשתמש בעלים ובתמרות של הצלף, אך היות שאין בהם כוונה הפכית [שהרי לא אפכת לו לבעל העץ לתלוש העלים והתמרות כשיחפוץ], יש לברך עליהם 'בורא פרי האדמה'. ואכן כך פסק הגאון רבי משה פיינשטיין (באו"ח נט), מהנימוק הנזכר. ודלא כדעת הברכי יוסף (מובא במשנ"ב ובכף החיים או"ח רב) שכתב שבזמננו יש לברך על העלים והתמרות 'שהכל' כי השימוש המצוי הוא בקפרסים בלבד.

ואולם החזון-איש (לג,ב) כתב להוכיח (מדברי הרשב"א המובאים בבית יוסף רב) שהוא הדין כשלא נטעי אינשי אדעתא דהכי משום שאינו חשוב להם אבל אין להם כוונה הפוכה, גם אז אין מברך אלא 'שהכל'. (גם בסמני קנו (עמ' 506) מביא דברי הברכ"י הנ"ל. ומשמע שכן הוא נוקט להלכה).

'הני מילי גבי מעשר אילן דבארץ גופא מדרבנן'. שיטת רש"י בכל מקום, שאין חיוב תרומות ומעשרות מן התורה אלא בדגן תירוש ויצהר, וכפשטות דברי הגמרא כאן. והדבר שנוי במחלוקת בין הראשונים (ראה בפירוט במובא בבכורות נד), ודעת הרמב"ם שכל שאר פירות האילן יש בהם תרומות ומעשרות מן התורה; –

ולפי דעת החולקים יש לפרש 'מעשר אילן מדרבנן' – בצלף דוקא, ואף על פי שדינו כעץ לענין ערלה והריהו בכלל ונטעתם כל עץ מאכל – מכל מקום לענין מעשר אין הצלף בכלל ואכלת שהרי הוא טעון בישול וכדומה [וכיוצא בזה מצינו בחרובים, שאף כי לענין ערלה דינם כפרי העץ, אין בהם מעשר מן התורה לפי שעיקרם מיועדים לבהמה] (עפ"י שו"ת משיב דבר ח"ב פד).

ורב נסים גאון גרס כאן 'רק' במקום 'אילן', ולפי זה לא קשה מכאן כלל על שיטת הרמב"ם. [וגרסה זו מובנת על פי דברי הרמב"ן כאן, שגם לר' אליעזר אין הקפרסים והתמרות חייבים במעשר אלא כירק, שהרי אינם עיקר הפרי. עפ"י שבט הלוי ח"ה קעא].

'מכל מקום לבית שמאי הוה ליה ספק ערלה...'. ואם תאמר הלא לבית שמאי אינו אלא ספק, והרי הכלל שהולכים אחר המיקל בחו"ל כתב רש"י שהוא משום 'ספקא דרבנן לקולא' [ואף על פי שאנו

נוקטים להלכה שערלה בחו"ל אסורה מהלכה למשה מסיני ולא מדרבנן (ע' קדושין לה; יו"ד רצד, ח) – נראה שהיה משמע לרש"י שהסוגיא כאן נוקטת שהוא מדרבנן, שהרי אמרו 'הנ"מ גבי מעשר דבארץ גופא מדרבנן אבל גבי ערלה דבארץ מדאורייתא אימא בח"ל נמי נגזור'. ע' צל"ח ועוד; שערי ר' שמואל ריש קדושין עמ' כ], נמצא אם כן שיש כאן 'ספק ספקא' להחמיר – שמא הלכה כבית הלל, ואם תמצוי לומר כבית שמאי, הלא גם לדבריהם הוא ספק פרי ואסור (וע' אבני נור אה"ע יז, כח; עין יצחק יו"ד לו, י ואו"ח א, ט; באר יצחק ח"א טו, א); –

מכאן משמע לכאורה שספק-ספקא בערלת חוצה לארץ מותר. [ובטעם הדבר נראה, כשם שלפי דעת הסובר ערלה בחו"ל הלכה למשה מסיני ואעפ"כ ספק ערלה מותר – כי כך נאמרה ההלכה מתחילה, ודאה אסור וספקה מותר (וכ"כ הר"ן ספ"ק קדושין בטעם הדבר שכל המיקל בארץ הלכה כמותו בחו"ל, וע"ע אבני נור אה"ע יז, יח-כ), הכי נמי למאן דאמר ערלה בחוצה לארץ דרבנן, הם אמרו שספק ערלה הוא התר ודאי. וכיון שכן, כל ספקות וספקי ספקות שאתה יכול להרבות – מותר (כדוגמת ספק טומאה ברשות הרבים, שלעולם טהור). ויש מפרשים שלכן התירו ספק ערלה בחו"ל אפילו בדאקבע איסורא, הגם שבעלמא ספק כזה אסור אף מדרבנן. וכן י"א שגם ספק דאורייתא שנתגלגל לדרבנן יהא מותר בערלת חו"ל (עפ"י הגרונ"ג) – הכל מטעם אחד, שחכמים קבעו מעיקרא התר ודאי בספק ערלה בחו"ל].

ויש לדחות ההוכחה, כי זה שאנו נוקטים לילך אחר המיקל בחו"ל, נראה שאינו כשאר ספקות אלא שכן הוא הכלל בכללי הכרעת ההלכה. ויש להביא ראיה על כך מדעת הר"מ (המובאת בתוס', וכו"ה דעת הרא"ש), שלהלכה מברכים על הקפרסים 'בורא פרי העץ' הגם שלענין ערלה אנו סומכים על רבי עקיבא שאין בהם ערלה. ואילו היה זה משום הספק, הלא מספק יש לברך 'פרי האדמה' – אלא משמע ששיטה זו נוקטת שההלכה הוכרעה שהוא פרי ואעפ"כ בחו"ל אנו נוקטים כדעה המקילה הגם שאינו ספק באמת. הרי שהוא כלל מחודש להכריע כדעת המיקל הגם שאין הלכה כמותו [ובכך גם מובן ה'סלקא דעתין' בגמרא לסמוך על בית שמאי בחו"ל, ואעפ"י שודאי ידע גם המקשה שהלכה כבית הלל מודאי ולא מספק. וע"ע אגרות משה יו"ד ח"א רג]. וכיון שכן נראה שגם אם קיים ספק נוסף אין לצרפו ל'ספק ספקא' להחמיר, כי בחו"ל הכרעת ההלכה מעיקרא כפי דעת המיקל, אבל אין הוכחה לשאר ספק ספקא להקל בו בערלת חו"ל.

ולפי הנחה זו נראים הדברים שמותר אף לכתחילה להכניס עצמו למצב שיצטרך לסמוך על המיקל, ואין זה כמכניס עצמו לבית הספק לכתחילה – כי הוא כלל ודאי מכללי הכרעת ההלכה כאמור. ובשער המלך (סוף הל' מעשר שני) חכך בדבר.

'ספק ערלה'. בגדרי דין ספק ערלה בחוצה לארץ – ע' במובא ביוסף דעת קדושין לט.

(ע"ב) 'אמר רבא... אלא אמר רבא... אלא אמר רבא...'. וכיוצא בזה להלן לו: 'הדר אמר רבא' ועוד רבים – ע' בענין זה במובא במנחות צז.

'ללמודך שהפלפלין חייבין בערלה... לא קשיא, הא ברטיבתא הא ביבשתא'. לכאורה משמע שפלפל רטוב הוא פרי העץ לכל דבר, שהרי הוא חייב בערלה. ולפי זה ברכתו 'בורא פרי העץ'. וכך היא דעת הראב"ד הרשב"א הרא"ה תר"י והרא"ש. וכן פסק הגר"א בבאורו (סו"י רב). וכ"כ המהרש"א. ואולם דעת הגאונים, הרמב"ם (ח, ז) והרי"ף (אלא שהרא"ה כתב שטעות סופר נפלה ברי"ף) והאשכול והסמ"ג שעל הפלפל אומרים 'בורא פרי האדמה'. וכן פסק בשלחן ערוך (שם).

וטעמה של שיטה זו הוא מפני שרוב נטיעתם נעשית על דעת אכילתם כתבלין כשהם יבשים ושחוקים, ואינם נאכלים ברטיבותם אלא מעט, הלכך קרוב הדבר לברך עליהם 'שהכל' [כמו קורא דלעיל], אלא היות ומעט מהם נאכלים רטובים והם ניטעים גם על דעת כן – לכן מברכים עליהם 'בורא פרי האדמה'. ואולם הזנגביל, לדברי הכל מברכים עליו 'האדמה' [ברטוב] ולא 'העץ' – שהרי אינו פרי אלא שורש הטמון באדמה (עפ"י מגן אברהם ומשנה ברורה ושער הציון סו"י רב. [צ"ב מדוע לא מנה גם דעת התוס' עם שיטת הרמב"ם והרי"ף].

הטעם הנזכר מובא ברשב"א (בתשובה ת, הובאה ביתה יוסף), והוסיף לטעם זה, הואיל שחייבן הכתוב בערלה – לכך מברכים עליהם 'פרי האדמה' ולא 'שהכל'.

יצוין שהרמב"ן בחדושו צדד טעם אחר לשיטת הגאונים לברך 'האדמה' על פלפלין; לפי שהם כעין אבעבועות הנעשות בעץ ונידונים כעץ עצמו. ואעפ"י שחייבים בערלה, היינו משום שנתרבו מ'עץ מאכל', אבל ברכתו כברכת העץ הנאכל ולא כפרי. 'קבלת הגאונים נקבל'.

ויש מפרשים סברת הרי"ף והרמב"ם, מפני שנוקטים להלכה דלא כרבי מאיר שהפלפלים חייבים בערלה אלא מין ירק הם, ולכך ברכתם 'בורא פרי האדמה' – ע' בהגהות רא"מ הורביץ; שו"ת משיב דבר להנצי"ב ח"ב פד.

פשטות לשון הגמרא מורה שפלפלין יבשים אינם בגדר 'פרי' וא'כ'ל, שלכך האוכלו ביום הכפורים פטור ואין מברכים עליו. ואם כן הוא הדין שאין דין ערלה נוהג בהם. [ואין לחלק ולומר כיון שחל עליהם איסור ערלה בעודם רטובים, לא פקע מהם לאחר שנתיבשו – כי אם כן היה צריך לנקוט לשון אחרת, 'שאני ערלה שכבר נאסרו בעודם רטובים', ומלשון 'הא ברטיבתא הא ביבשתא' משמע שיבשים מותרים אפילו בערלה].

אכן נראה שכל זה נכון כאשר נתייבש הפלפל במחובר לעץ, שכבר נעשה כעץ מעיקרא, אבל אם נתלש ואחר כך נתייבש מסתבר שאסור משום ערלה, שהרי הערלה אסורה בהנאה ודינה בשרפה, ומשמע שרק שרפה מתירה את אפרה בהנאה, אבל יבוש גרידא אינו מתיר האיסור.

ואם כי דעת החות דעת (קג,א) שאיסור בשר-וחלב שנסרח ונפסל מאכילת אדם הותר באכילה, אך הגר"ח הלוי (מאכלות אסורות טו,א) השיג על כך ודעתו שכיון שאסור בהנאה אין שייך שיפקע האיסור בכך שהרי עדיין ראוי הדבר ליהנות ממנו, ולכן כל שיחזור ויתקנו בענין שיהא ראוי לאכילה – יחזור לאיסורו, ורק אם לא חזר וניתקן אין בו איסור משום שהוא 'שלא כדרך אכילה'. ואם כן נראה לפי דעתו שפלפלין שנתיבשו לאחר שנתלשו אסורים בהנאה מן התורה, וכן אסורים באכילה מדרבנן [כדין איסור שנאכל שלא כדרך אכילתו. ונראה לפי זה שאם משתמש בו כתבלין שכך דרכו – אסור באכילה מן התורה, שהרי ודאי לא גרע זה משאר הנאות]. אכן אם נתייבש במחובר, יש לומר שפקע ממנו שם פרי והותר.

ולכאורה יש לומר שהוא הדין לקורא של דקל ערלה, שאם נתלש מן האילן בעודו רך ייאסר בהנאה, ואפילו נתקשה אחר כך. אכן נראה שאין נוהג דין ערלה בקורא רך, לפי שלא נטעי אינשי אדעתא דקורא על כן אינו 'פרי' כלל [ונראה שזה טעמו של רבי עקיבא הפוטר קפרסין מערלה, הגם שראויים לאכילה – כי לא נטעי אדעתיה דקפרסין]. לא כן פלפלין רטיבי, שאנשים נוטעים גם אדעתא דהכי. אלא שלפי זה היה צריך לברך עליהם 'בורא פרי העץ', ודעת כמה פוסקים אינה כן (כנ"ל) (מהגרוד"ג גולדברג שליט"א).

א. בעניי לא הבנתי מקור לחילוק שכתב הרב, בין נתיבש במחובר לנתיבש בתלוש, והלא איסור ערלה חל על הפרי במחובר ואין התלישה גורמת כלום, לא בשם האיסור ולא בשם 'פרי'. ואולי אינו דומה יבוש שעל העץ, שהפלפל נתקשה ונעשה כעץ, להתיבשות של פלפל שנתלש, שהוא פרי מיובש ולא עץ. וצריך בירור.

ולגוף הדבר שהפלפל שנאסר משום ערלה לא הותר לאחר שנתייבש – כן נקט הגרשו"א זצ"ל מצד הסברה (ע' מנחת שלמה עא,ד).

ב. במש"כ הרב שליט"א שטעמו של רבי עקיבא שאין ערלה בקפרסין, משום שלא נטעי אינשי אדעתיה – לכאורה נראה שדעתם של אנשים בצלף על הכל, ולא גרע מעלים ותמרות שנוטעים אותם על דעתם כמבואר בגמרא, ועוד נראה שהכל בכלל 'שותא', העלים והפירות. אך נראה לכאורה שהקפרס לרע"ק אינו 'פרי' כלל אלא חלק מהעץ, והוא כעלה, שאעפ"י שאנשים משתמשים בו למאכל, אין זה עושה אותו פרי להתחייב בערלה ובתרומות ומעשרות. ואף על פי שברכתו 'בורא פרי האדמה' – לא משום שהוא 'פרי'. תדע, שהרי הקורא ברכתו 'פרי האדמה' לרב יהודה [ואף שמואל אינו חולק אלא משום דלא נטעי אדעתיה] הגם שלא שמענו מי שאוסר בערלה, וכן עלי הצלף ברכתם 'פרי האדמה' הגם שאינם 'פרי' כלל. ויש מי שפרש בטעם הדבר, כי אמנם נחשבים כחלק מן העץ עצמו, הלא העץ הוא בכלל 'פרי האדמה' (סברה זו כתב מו"ר הגר"ש פישר שליט"א – ע' בית ישי א הערה א).

ג. בעיקר הראיה דלעיל מדברי הגמרא שאין ערלה בפלפלים יבשים, העיר הגר"ד ויזר שליט"א לדחות, שאין קושית הגמרא מדוע יש לו דין ערלה ולענין ברכה אין מברכים עליו, אלא דחוינן בברייתא שהוא בכלל 'עץ מאכל' וא"כ צריך להיות ברכתו 'בפה' ע' וקשה גם לרב ששת וגם לרבא. וע"ז תרצו שאכן ברייתא הוי 'עץ' אבל יבשתא בטל מחשיבותו ואין מברכין, או שמברכין 'אדמה', אבל לעולם דין ערלה נשאר בו גם לאחר שנתייבש, ואף אם נתייבש על העץ. עכ"ד. אך נראה שבקושית הגמרא ביומא (פא:) מערלה על יוהכ"פ היו יכולים לחלק כן, ומדוע הוצרכו לחלק בין טוב ליבש, ומזה משמע שגם לענין ערלה מותר. ויש לדחוק ולומר שמשום שהוצרך לחילוק זה כאן, לכך גם שם חילק כן.

– נחלקו הראשונים על ברכת הסוכר למי שאוכלו בעין או מוצץ קנה סוכר [הוא 'יערת הדבש'. רא"ש]; יש אומרים שמברך עליו 'בורא פרי העץ' (תוס', רא"ש), ויש אומרים 'בורא פרי האדמה' (בה"ג, רבנו יונה). והרמב"ם כתב: 'שהכל'. וכן הכריע השלחן-ערך (רב, טו). ובדיעבד, כתבו הפוסקים, אם ברך 'העץ' או 'האדמה' – יצא (עפ"י משנ"ב ובאה"ל שם, ע"ש באריכות; שבט הלוי ח"ד יט, דלא כהמשכנות-יעקב שכתב שלא יצא). ויש לעיין מדוע אין לחוש לערלה בסוכר, והלא מייץ הקנים נחשב לפרי. ובבאור רבי מרדכי בנט על המרדכי כתב שיש ערלה בסוכר (מהגרונ"ג שליט"א).

אולי יש לבאר כעין הנזכר לעיל בענין קפרסין, שלכך אין בו חיוב מעשרות הגם שלענין ברכה הוא כפרי שמברכים עליו 'בורא פרי האדמה', וכן הדין בעלי הצלף – כי אעפ"י שאינו 'פרי' הלא מכל מקום נהנה וצריך לברך (כמוש"כ הרא"ש), כמו כן יש לומר לענין סוכר, שרק לענין ברכה הוא נחשב כ'פרי העץ' [פרי' במשמעות תולדה] משום שהחך נהנה ממנו, אבל אין עליו שם 'פרי' בעצם כי אינו אלא מתיקות שבעץ וזיעה בעלמא. אך לפי זה ייפטר גם מתרומות ומעשרות, כדין קפרסין לרבי עקיבא ועלים לכולי עלמא, ואכן כן כתב הרדב"ז (ח"א תקסג) שאפילו לדעת הסוברים לברך עליו ברכת הפירות, פטור מתו"מ שאינו אלא מים היוצאים מן העץ. ואולם דעת בעל הכפתור-ופרח (כו) לחייב. וע"ע באור הלכה רב, טו; דרך אמונה תרומות ב, א. [ולענין סוכר המופק מ'סלק סוכר' דנו אחרונים לחייבו בתרומות ומעשרות, ואף לדעת הרדב"ז, מאחר והסלק הוא פרי ולא עץ. ע"ע בספר משפט כהן לא; מנחת שלמה ח"ג קג, ג; מנחת יצחק ח"ח קי"קיא].

דף לז

'כמעשה קדרה ולא כמעשה קדרה; כמעשה קדרה דמברכין עליו תחלה וסוף, ולא כמעשה קדרה דאילו כמעשה קדרה בתחלה בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש, ואילו הכא בתחלה מברך עליו שהכל נהיה בדברו ולבסוף בורא נפשות'. ואם תאמר מה חידוש הוא זה, שמברכים עליו

דפים לה – לו

סה. מהי ברכתו של שמן זית? מדוע לא קבעו עליו ברכה לעצמו כמו לזית?

השונה שמן זית בעינו – הריהו מזיקו ואין בו ברכה (פירוש, השמן מזיק לגוף. וי"מ שהאדם מזיק את השמן ואינו 'אוכל' כיון שלא נהנה ממנו. ע' מאירי).

כן משמע בסוגיא עפ"י רש"י. וכ"כ הרי"ף. ואילו הרמב"ם (ברכות ה,ב) כתב שמברך עליו 'שהכל' [ומפרש הגמרא שהואיל ומזיק אין מברכים עליו ברכתו הראויה. עפ"י מאירי וכס"מ]. ויש שחששו למעשה לדעה זו וכתבו לברך על דבר אחר 'שהכל' ולכוין גם על זה (ע' כף החיים רב,מ; אור לציון ח"ב יד,א. עוד הביא שם שמה'בן איש חי' (פינחס ט) משמע לברך עליו 'העץ', ויש שרצו להסביר דבריו לפי שבזמן הזה אינו מזיק לפי שנשתנו הטבעים. ודחה שם סברה זו [ושמא היה מקום לישוב דבריו באופן שטועם מעט שמן להנאתו או לבריאותו, כיון שאינו מזיק – מברך. ובזה יש לפרש דברי התנחומא (תולדות) 'הטועם טעם שמן מברך בורא פרי העץ' – שבטעימה בעלמא אינו מזיק. ובגמרא רצו להעמיד אף באופן ששונה הרבה].

לכאורה אפשר שגם רש"י מודה לדברי הרמב"ם לברך 'שהכל', ומש"כ שפטור מלברך היינו רק מקודם דאירינן בחושש בגרונו, אבל אם שותה לצורך ריפוי י"ל שאעפ"י שגם מזיקו הלא גם מתרפא בזה הלכך מברך. אבל אין במשמע כן משאר פוסקים).

אכלו על ידי פת – הרי הוא טפל אליה ונפטר בברכתה.

אכלו על ידי אניגרון (= מים שבושלו בהם תרדים) וכדומה; אם כוונתו לשם אכילה – האניגרון עיקר והשמן טפל לו. ואם כוונתו לרפואה, כגון שחושש בגרונו, אזי השמן עיקר וברכתו 'בורא פרי העץ'.

א. יש אומרים שאם השמן מרובה – מברך 'העץ' אעפ"י שאין כוונתו לרפואה (ע' תור"י החסיד ותורא"ש ושיטמ"ק; טור או"ח רב). וצריך עיון בדבר (עפ"י משנ"ב).

ב. אם כוונתו לרפואה בלבד ולא כדי ליהנות – כתב בספר מנחת שלמה (יה,ה) בדעת הרמב"ם [ולא בדעת התוס'] שנראה שאינו מברך עליו. ומדברי שאר הפוסקים אין נראה כן לכאורה.

ג. כששותה עם אניגרון לרפואה, מברך לאחריו ברכה מעין שלש, אם שותה כשיעור חיוב ברכה אחרונה (משנ"ב עפ"י נהר שלום, דלא כמעשה רוקח).

יש מקום לומר ששיעורו לענין ברכה אחרונה בכזית ולא ברביעית, כיון שדרכו של השמן באכילה, לכך דינו כאוכל. וצריך עיון (אמרי בינה או"ח יז).

ד. השותה שמן לרפואה, וכדי שלא יזיקנו אוכל עמו מעט פת; כתב המגן-אברהם (רב סק"ח) לברך על השמן 'בורא פרי העץ' לפי שהפת טפלה לו. והב"ח חולק וסובר שהפת עיקר. ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א נח) הכריע כהוראת המגן-אברהם.

ואם כוונתו גם להשביע רעבונו בפת – מסתבר שלכל הדעות הפת עיקר ופוטרת השמן מברכתו (עפ"י משנ"ב). וכך יש ליישב דברי הרי"ף מקושית תר"י מה משמיענו בהלכה זו – שמדובר בחושש בגרונו ולכן אוכל שמן עם הפת, והוא אמינא כיון שיש לו מטרה אחרת בשמן, לא לשם סעידה אלא לרפואה, אינה טפלה לפת, קמ"ל).

ה. אם ברך תחילה על יין, נראה שנפטר השמן בברכת היין כדין שאר משקים שנפטרים בברכת היין (עפ"י שו"ת שבט הלוי ח"ד יד).

לכך לא תקנו ברכה מיוחדת על השמן כמו לזית – לפי שאינו סועד ומשמח כמוהו.

דף לו

סו. כיצד מברכים על הדברים דלהלן?

- א. קמח.
- ב. דלעת חיה.
- ג. מלח וזמית.
- ד. קור (ושאר דברים הנאכלים באילן מלבד הפרי; גרעיני הפירות).
- ה. פירות הצלף וקליפתם, עליו ותמרותיו (ושאר קליפי פירות).
- ו. פלפלים.
- ז. זנגביל (ושאר תבלינים).
- ח. חביץ קדרה.
- ט. דייסה.

א. קמח חטים; רב יהודה אמר: 'בורא פרי האדמה'. רב נחמן אמר: 'שהכל נהיה בדברו' (לפי שנשתנה ולא נשתנה לעילוי. והרי"ף נתן טעם אחר: לפי שאין רגילים אנשים לאכול).

א. כתבו התוס' ועוד: נראה שאין מדובר בקמח ממש, שאין שייך לברך עליו 'בורא פרי האדמה' [אלא 'שהכל'. פוסקים], אלא שנשחטן מעט ועדיין יש בו טעם חיטה, או קמח של קליזת שהוא טוב לאכילה. ויש אומרים שמדובר בקמח ממש (עפ"י שיטמ"ק; וערא"ש בדעת הרי"ף).

ב. הרי"ף פסק כרב נחמן לברך 'שהכל' (וכן דעת הרמב"ם והרא"ש ובה"ג, וכן נסתייע כדעה זו הרשב"א להלן לה.). וכן נפסק בשלחן ערוך (רח"ה) ללא חולק.

ואולם רבנו יונה ור"י הזקן כתבו שהלכה כרב יהודה, שכן משמע בגמרא שגם רבא סובר כן. אך דוקא בקמח הנאכל, כגון העשוי מקליות וכנ"ל (תר"ם). ולכאורה כן נראית דעת רבי אליעזר (נ:): שעל יין חי מברכים 'בורא פרי העץ' הגם שנשתנה וגם אין רגילים לשתותו כך ואינו ראוי כמות שהוא (ערש"י שם). אך י"ל ששם עדיף שהוא 'יין' כבר עתה אלא שטעון תיקון ע"י דילול, ולכן נחשב נשתנה למעילותא.

ג. לאחריו – מברך 'בורא נפשות' ולא ברכה מעין שלש 'על האדמה ועל פרי האדמה...' (ראשונים). קמח שעורים – 'שהכל' (שמואל). לפי שאין רגילים לאכול שהרי הוא מזיק, אך כיון שיש הנאה לאוכל – מברך עליו (ראשונים). וע' במאירי שאין מברכים עליו אלא אם כן היה חרוך).

א. סובין (= מורסן); לפני אכילתם מברך 'שהכל' ולאחריהם 'בורא נפשות' (מקור הברכה). ובשו"ת מנחת יצחק ח"ט טו נסתפק בדבר). ואעפ"י שנותן הסובים בתוך מאכל אחר, כל שהסובין מונחים בנפרד ודעתו על שני הדברים בשוה – מברך על שניהם כל אחד כברכתו (תשובת הגר"ג קרויס שליט"א).

ב. חטה תפוחה ('שלוה'); יש אומרים לברך עליהם 'מזונות' וי"א 'האדמה' (ע' אגרות משה או"ח ח"ד מד-מה. והסיק שיכול לברך אחד מהם, אבל לאחריו יש לברך 'בורא נפשות'). ובספר מקור הברכה הסיק לברך 'מזונות' (ע"ש כמה נימוקים. ומשמע שלדעתו מברך ברכה מעין שלש).

ואם נותנים בה חלב להטעמת המאכל או לרככו – אין מברכים על החלב בפני עצמו. ואולם אם נותנים חלב הרבה יותר מהצורך לאכילה, הרי זו כשתיה נפרדת, ואינו טפל למיני הדגן. והוא הדין לשאר תערובות דגנים וכדו' עם חלב (עפ"י שו"ת אגרות משה או"ח ח"ד מג; מקור הברכה כטו. ע"ש).

ג. חתיכות של מיני דגן הקלויים ומעורבים עם דבש ופירות (גרנולה); באגרות משה (או"ח ח"ד מו) נסתפק בדבר, שאם אינו עובר תהליך בישול, שמא דומה לקמח קלוי שברכתו 'שהכל'. ובספר מקור הברכה (לגר"ג קרויס שליט"א. סח) תמה על כך שהרי אינו עומד לעילוי אחר כקמח, הלכך ברכתו 'מזונות'. ועוד הוסיף [לרווחא דמלתא] שעפ"י דברי מומחה נראה שמוצר זה עובר תהליך חימום ע"י בישול. וכן נקט בפשטות בשו"ת אור לציון (ח"ב מו, מא) לברך על גרנולה 'בורא מיני מזונות', והחלב הניתן בה טפל אליה. ודעת כמה פוסקים לברך על גרנולה [שלא עברה תהליך בישול] 'בורא פרי האדמה', ואם נתרכה ונדבקו הפתיתים אלו לאלו – 'מזונות' (וואת הברכה עמ' 105 בשם הגרשי"א שליט"א והגרשו"א זצ"ל).

ב. דלעת ('קרא') חיה – ברכתה 'שהכל' (ר' זירא א"ר מתנא אמר שמואל – לפי שדרכה להאכל מבושלת. וכן מפורש להלן לה:).

ג. מלח וזמית (= רוטב מלח) ברכתם 'שהכל' (הואיל ונהנה מעט בנתינתם לפיו).

ד. הקור (= לב הדקל כשהוא רך) – רב יהודה אמר: 'בורא פרי האדמה' ושמואל אמר: 'שהכל' נהיה בדברו' הואיל וסופו להקשות. והסיקו שאעפ"י ששמואל קילס לרב יהודה (שאפילו סופו להקשות מסתבר שברכתו 'האדמה', כצנזון) – הלכה כשמואל, לפי שאין אנשים נוטעים את הדקל על דעת הקור.

א. הוא הדין לשאר דברים הגדלים בצמח שאין נוטעים את הצמח בשבילם, כגון הקליפה החיצונה של השקדים בעודם רכים, וכן לולבי גפנים (תוס').

והדברים משתנים לפי כל תקופה ומקום (עפ"י חו"א או"ח קנו, עמ' 506).

ב. כתבו ראשונים שהפרי עצמו לעולם ברכתו 'בורא פרי העץ', אפילו אם אין נוטעים האילן על דעת אכילת הפרי (עפ"י הלכות הרא"ה כאן).

אך דבר שאין דרכו להאכל בפני עצמו אלא עם פת, כגון שום ובצל חיים; יש אומרים שמברך עליהם כשאוכלם לבדם 'שהכל' [ומה שאמרו בגמרא להלן לה: שברכת השומים 'האדמה' – דוקא במדינות שהדרך לאכלם חיים] (עפ"י שערי תשובה רה סק"ב; נשמת אדם נא, א. וכן הסכים במשנ"ב למעשה – ע' שעה"צ רה, ו. וכ"כ באג"מ ח"א סב סד. והוסיף שטוב יותר להמנע לכתחילה מאכילתם בלא פת). ויש אומרים, דוקא בכגון שהזקינו ונהיו חריפים מאד והרי נשתנו לגריעותא, אבל בלאו הכי אעפ"י שרוב בני אדם אינם אוכלים בלא פת, אם בא לאכלם מברך עליהם 'האדמה' (עפ"י שו"ע הגר"ז רה, א – עפ"י ד החק-יעקב תעה סקט"ז לענין חזרת. וע"ע בסמוך).

ג. גרעיני-פירות הנאכלים; יש אומרים שברכתם כדין הפרי עצמו, כמו לענין ערלה (תוס', רא"ש, תר"י. וי"א שלדעה זו אפילו הם מרים ואינם נאכלים אלא אם ממתקם באור – אם מתקם מברך 'העץ' (עפ"י פרישה ובהגר"א). והצל"ח כתב שלא אמרו התוס' אלא בחלק הנאכל שבתוך הגרעינים הנמצא במקצת פירות). והרשב"א ועוד ראשונים חולקים וסוברים שרק לענין ערלה נתרבו אבל אינם בכלל ברכת 'פרי העץ'.

והסכמת האחרונים לברך עליהם 'בורא פרי האדמה' כל שהחיק נהנה מהם קצת. ואם ברך 'העץ' – יצא. ואם אוכל את הגרעין לאחר שאכל הפרי – אינו מברך עליו, שכבר נפטר בברכת הפרי (עפ"י שו"ע רב, ג ומשנ"ב. ונסתפק שם בבאה"ל על גרעין שיש בתוכו כמין שקד הראוי לאכילה, האם מברך עליו 'העץ' לכל הדעות, או שמא דינו כשאר גרעין).

גרעינים מרים שאינם אכילים – אין מברך עליהם כלל (תר"י רא"ש ורשב"א ושו"פ).

ה. שנינו בברייתא: על האבינות (= פירות הצלף) והקפרסים (= מעין קליפה השומרת על הפרי בתחילתו, ואח"כ היא נושרת) אומר 'בורא פרי העץ'. על העלים והתמרות אומר 'בורא פרי האדמה' (ולא 'שהכל' – לפי שיעודו גם לאכילת העלים והתמרות).

משמע בגמרא שברכת הקפרסים תלויה בשאלה אם דינם כפרי העץ לענין ערלה ושאר הלכות, ונחלקו תנאים בשאלה זו.

א. לדעת בה"ג, כיון שאנו פוסקים כרבי עקיבא לענין ערלה בחו"ל שאין דינם כפירות האילן, הלכך אומר עליהם 'בורא פרי האדמה'. וכן פסקו הרי"ף הרמב"ם רמב"ן ורשב"א ותר"י ואו"ז ושו"ע (רב,ו).

ואילו הר"מ (מובא בתוס') היה אומר שלענין ברכה דינו כפרי העץ [כי רק לענין ערלת חו"ל סומכים על דעת המיקל, אבל להלכה פרי הוא]. וכן דעת הראב"ד והרא"ש (והצל"ח כתב שלא אמרו התוס' אלא לענין הגרעינים האכילים, ולא לענין קליפות). וכתבו הפוסקים לברך 'האדמה', ואם ברך 'העץ' – יצא.

ברך על העלים 'בורא פרי העץ' – יש לעיין אם יצא אם לאו (והרמב"ם לא הוכיר דין העלים והתמרות).

יש מי שכתב שעתה אין הצלף מיועד כלל לאכילת העלים אלא הקפרסים עיקר והאבינות טפלים להם, ולכן יש לברך על העלים והתמרות 'שהכל' (עפ"י מגן אברהם רב ס"ק יז לא; חיי אדם נג). וי"א שברכתו 'האדמה' כקפרסים, שאינן כפרי עצמו אלא כשומר אליו. ומ"מ כיון שנוטעים גם על דעת הקליפה, לכך ברכתו 'האדמה' ולא 'שהכל' (ט"ז רד סקט"ו ועוד; הגר"ז מלאדי). וי"א שברכתו 'שהכל', מאחר ורובן נורקים לאשפה, ובעודן חיים אינן אוכל והאוכלן בטלה דעתו (א"ר רג סק"ב; פמ"ג רב בא"א יז ועוד. וכן פסק בחו"א לג,ב; קנו [לס"י רב]. וכתב לפי"ז שפטורים מן המעשר וכל שכן מן השביעית. ובמנחת שלמה (ח"ג קמה,א) כתב שהחלק הלבן הראוי לאכילת אדם, ודאי חייב בתרומות ומעשרות).

ב. קליפות תפוז שמרקחים אותן בדבש וכד', י"א שברכתו 'העץ' [ואינן כקפרסים הנושרים מן הפרי קודם בישולו], ואף על פי שמטגנים אותם (עפ"י מגן אברהם רב ס"ק יז לא; חיי אדם נג). וי"א שברכתו 'האדמה' כקפרסים, שאינן כפרי עצמו אלא כשומר אליו. ומ"מ כיון שנוטעים גם על דעת הקליפה, לכך ברכתו 'האדמה' ולא 'שהכל' (ט"ז רד סקט"ו ועוד; הגר"ז מלאדי). וי"א שברכתו 'שהכל', מאחר ורובן נורקים לאשפה, ובעודן חיים אינן אוכל והאוכלן בטלה דעתו (א"ר רג סק"ב; פמ"ג רב בא"א יז ועוד. וכן פסק בחו"א לג,ב; קנו [לס"י רב]. וכתב לפי"ז שפטורים מן המעשר וכל שכן מן השביעית. ובמנחת שלמה (ח"ג קמה,א) כתב שהחלק הלבן הראוי לאכילת אדם, ודאי חייב בתרומות ומעשרות).

ו. הכוסס פלפלים – רב ששת אמר: 'שהכל'. רבא אמר: ולא כלום. והעמידו דבריו ביבשים, אבל ברטובים – מברך.

נחלקו הראשונים האם מברך עליהם 'העץ' (תר"י) או 'האדמה' (רי"ף וגאונים). וכך הכרעת השו"ע (רב,יח).

ז. זנגביל יבש; משמע מדברי רבא שאין אומר עליו כלום, לפי שאינו ראוי לאכילה כשלעצמו. אבל רטוב – מברך עליו 'בורא פרי האדמה' (שאינו פרי אלא שורש. טור או"ח רב).

א. כן הדין בשאר דברים שאין דרכם להאכל ביבשותם, אעפ"י שמתבלים בהם מאכלים אחרים – אין מברך עליהם בפני עצמם כלל (עפ"י תר"י ורא"ש; או"ח רב,טז). ואם הטעימם, כגון שאכלם

עם סוכר – מברך עליהם 'בורא פרי האדמה' (עפ"י משנ"ב סקע"ט, מהפמ"ג. ויל"ע בחזרת מרוסקת העשויה עם סלק ותבלינים אם ברכתה 'שהכל' מאחר ואין רגילים לאכלה לבדה (וכ"כ בספר וזאת הברכה) או שמא יש לברך עליה 'האדמה' וכמו כוסס קנמון שכתבו ראשונים לברך 'האדמה' (ע' בסמוך) הגם שנראה שרוב אכילתו בתורת תבלין ולא בפני עצמו. גם מדברי החק-יעקב (תעה) נראה שנקט בפשיטות שברכת החזרת העשויה עם חומץ 'האדמה'. ואף לפי דעת האחרונים שכתבו שבצל חי ברכתו 'שהכל' כי רוב אכילתה ע"י דבר אחר, אך שם יש לה עליו אחר בבישול או בטיגון, משא"כ בחזרת וקנמון).

ב. כתבו התוס' וש"ר: על עץ הקנמון מברך 'בורא פרי האדמה' מפני שרגילים לאכלו ביובש ואינו דומה לזנגביל (וכן נפסק באו"ח רב, יז). ויש מי שצדד להסתפק בזמן הזה שאין רגילים לאכלו לבדו – עפ"י 'וזאת הברכה' עמ' 376 הערה (עג).

ועל הסוכר, כתבו התוס' לברך 'בורא פרי העץ'. ובה"ג כתב 'בורא פרי האדמה', ולזה נוטה דעת רבנו יונה. ודעת הרמב"ם לברך 'שהכל'. וכן היא הכרעת השו"ע (רב, טו), בין כשאוכל סוכר לבדו בין שמוצץ קנה סוכר. ואמנם בדיעבד אם ברך עליו 'העץ' או 'האדמה' – יצא. וכן סוכר הנעשה מסלק-סוכר – יש לברך עליו 'שהכל', לחוש לדעת הרמב"ם (עפ"י משנ"ב ובה"ל שם; מנחת יצחק ח"ח קי-קיא; שבט הלוי ח"ד יט; מנחת שלמה ח"ג קג, ג).

ח-ט. חביץ קדרה (= מאכל הנעשה מדבש קמח ושמן, בקדרה), וכן דייסה כעין חביץ קדרה (= חטים כתושות מעורבות בדבש, בקדרה); רב יהודה אמר: 'שהכל נהיה בדברו' – שהדבש עיקר. ורב כהנא אמר: 'בורא מיני מזונות' – שהסולת עיקר. ואמר רב יוסף: מסתבר כדברי רב כהנא שהרי רב ושמואל אמרו כל שיש בו מחמשת מיני דגן מברכים עליו 'בורא מיני מזונות'. [וכן הורה רבא לבסוף (לגבי 'דיהטא' דהיינו חביץ קדרה, והוא נוזלי קצת. עריטב"א לו:), בין בכפרים שנוהגים לתת בה יותר קמח, בין במחוזא שאין מרבים בקמח – לעולם ברכתו 'מזונות'. לו:].

דייסה לבדה (= הריפות, חטים כתושות, ללא עירוב דבש. עפ"י הערוך ועוד); לדעת הכל ברכתה 'בורא מיני מזונות'. א. דוקא כשהגרעינים נכתשו, אבל שלמים מברך עליהם 'בורא פרי האדמה' (רבנו יונה וש"פ). ואם נתמעכו יפה בבישול, אפילו לא נתחלקו קודם בישולם ולא הוסרה קליפתם מברך 'מזונות' (עפ"י פוסקים). נתמעכו קצת – ספק (ע' שער הציון רח, יח). גרעינים שלא נתחלקו אבל הוסרה קליפתם, ואינם דבוקים זב"ז – נחלקו הדעות כיצד דינם. ואם בקילופם נחסר קצת מהגרעינים עצמם [כגון 'פניני שעורה'] – ברכתם 'מזונות' (עפ"י משנ"ב רח סקט"ו; ערוך השלחן שם).

ב. מיני דגן הם: חטה, שעורה, שיפון, כוסמין, שבולת שועל. ה'כוסמת' המצויה היום (הקרויה 'קאשע' בידידיש) – אינה מין דגן אלא קטנית. ע' משנ"ב רח סק"ב; אגרות משה יו"ד ח"ב כה).

סז. א. הצלף – מה דינו לענין ערלה, כלאי הכרם ותרומות ומעשרות?

ב. האם יש ערלה בפלפלין?

ג. שומר הפרי, קליפות וגרעינים – מה דינם לענין ערלה?

ד. סמדר ובוטר – מה דינם לענין ערלה ושביעית ולענין ברכות הנהנין?

ה. האם יש דין 'שומר' לדבר הנושר מן הפרי בעודו מחובר לאדמה, ולדבר שבנטילתו לא ימות הפרי?

א. אביונות הצלף, הרי הם פירות האילן וחייבים בערלה ואינם כלאים בכרם. דברי בית הלל. בית שמאי נסתפקו שמא הצלף מן ירק, ולדעתם יש להחמיר לענין כלאים בכרם מפני הספק.

א. הלכה כבית הלל (רמב"ם כלאים ה, כ; ראב"ד מעשר שני א, ז; יו"ד רצו, טו).

ב. יש סוברים (עפ"י הירושלמי מעשרות סו"ד) שלענין מעשרות, אביונות הצלף יש בהם ספק אם לילך אחר חנטה כאילן או אחר לקיטה כירק, ואף לבית הלל שדינם כפירות האילן (עפ"י רמב"ם מעשר שני א, ז ובנו"כ); אם משום שהוא גדל על כל מים כירק וכאתרוג (ר"י קורקוס שם), או משום שיש זורעים את הצלף כדי לאכלו בעודנו רך כירק (מרכבת המשנה שם; מראה הפנים), או מטעם אחר (ע' כס"מ שם וע"ע חזו"א שביעית ז, טו). ויש אומרים שלפי מה שאנו נוקטים כבית הלל, דינו כאילן לילך בו אחר חנטה ודאי (ראב"ד מעשר שני שם).

הקפרסים (= עלים כעין קליפה, המשמשים מגן לפרי; הגן העומד קצתו על גבי הפרי. ע' תר"י); רב התיר לאכלם. ובארזו דבריו לפי ששנוי הדבר במחלוקת ר' אליעזר ור' עקיבא האם הקפרסים מתעשרים אם לאו, והלכה כדברי המיקל בערלת חוצה לארץ. וכן נהג מר בר רב אשי בעצמו. וכן הלכה.

התמרות והקפרסים; לדעת ר' אליעזר מתעשרים, ולר' עקיבא אינם מתעשרים אלא האביונות. ומבואר בגמרא שלהלכה יש להחמיר כר"א מלבד בערלת חו"ל כאמור.

יש מן הראשונים שפוסקים הלכה כרבי עקיבא, שהלכה כמותו מחברו, ואין חיוב ערלה ומעשרות בקפרסים ובתמרות, אף בארץ. ורבנו יונה דחה דבריהם.

העלים – לדעת הכל פטורים מתרומות ומעשרות ומערלה, שהרי אינם פרי (ואעפ"י שברכתם 'בורא פרי האדמה' – שונה לענין ברכה שמכל מקום נהנה. עפ"י הרא"ש).

ב. הפלפלין; רבי מאיר מחייב בערלה (וערלתם ערלתו את פרוי; עץ מאכל להביא עץ שטעם עצו ופריו שוה, ואיזהו זה הפלפלין).

הרמב"ם השמיט דין זה, ויש אומרים שפסק דלא כר"מ, וכן יש אומרים בדעת הרי"ף. ואולם מדברי תר"י והרא"ש ועוד פוסקים משמע שנקטו להלכה כרבי מאיר. וכתב הנצי"ב שראוי להחמיר. ואולם הפלפל הטורקי אינו אילן אלא מין ירק ממש (עפ"י משיב דבר ח"ב פד). רוב הפלפלים המצויים אינם מתקיימים בקרקע שלש שנים, ואולם יש זנים מסוימים שיכולים להתקיים באופן חלקי שלש שנים (פלפל ה'שאטה', המכונה גם פלפל תימני). ויש החוששים להם לאיסור ערלה. ואולם מדינא נראה להקל בדבר משום סברת האחרונים שצמח שנותן עיקר פירותיו בשנה או שנתים הראשונות ומאז פוחת והולך – ודאי אינו 'אילן' אלא 'ירק' [ולפי זה דברי רבי מאיר אמורים ב'פלפל שחור' שהוא נותן פירות טובים שנים רבות. אך בדעת הרמב"ם י"א שכל דבר הבא לתבל אין בו ערלה. ואולם משאר פוסקים אין נראה כן] (עפ"י משפטי ארץ – ערלה סו"א. וראה סיקור הענין בידיעון 'הליכות שדה' 106 – הוצאת המכון לחקר ההלכות ע"פ התורה, תמוז תשנ"ז).

ג. קליפות הפרי שהם 'שומרים' לו, כגון של רמון ואגוז, וכן הגרעינים – חייבים בערלה (וערלתם ערלתו את פרוי – את הטפל לפריו). ואפילו הנץ של הרמון (= כעין שערות דקות סביב הפיטמה) וכן קליפת התמר הנושרת בשלבים הראשונים של גידול הפרי – יש בהם דין ערלה [אבל אין בהם דין רבעי. משנה ערלה א, ח].

ודוקא בכגון אלו המהוים 'שומר' לפרי (ואפילו הנץ הכרחי לקיום הפרי), אבל קליפות שבהסרתם לא ימות הפרי – אין בהם ערלה, כגון קפרסי הצלף (אלא שלדעת רבי אליעזר הם נחשבים פירות מצד עצמם, מפני היותם נאכלים, אבל לולא כן – אין בהם ערלה).

מדברי הצ"ח נראה שפרש בדעת התוס' שלא נתרבו גרעינים לערלה אלא שיש בתוכם דבר הנאכל שהוא כפרי והגרעין שומר לו, אבל כגון חרצני ענבים ותמרים אינם בכלל 'שומר' ולא נתרבו. ואולם מפשט דברי הירושלמי (ערלה ג, א) נראה שנתרבה כל הסמוך לפרי וטפל לו, אפילו אינו 'שומר'. וכן משמע במפרשי המשנה (ערלה א, ח. וע"ע פני יהושע כאן). ובחזו"א (ערלה י, ט) משמע שאם יש לחות בגרעין למוצצו, אין צריך קרא לאסור, והכתוב בא לגרעין שאין בו לחות, שהריהו כפרי ואסור מצד עצמו. ויש לעיין באילן הניטע לצורך גרעיניו ולא לפירות, כגון לעשות מהם שמן, האם פירותיו מותרים כדין נוטע לסייג ולקורות, וגם הגרעינים מותרים, או שניהם אסורים או שמא הפירות מותרים והגרעינים אסורים.

עלים וענפים – אין בהם ערלה.

ד. סמדר (= גרגר הענב, משעה שהפרח נשר ונראה כל גרגיר לעצמו); לדעת רבי יוסי הרי הוא פרי ואסור משום ערלה, וכן אסור להפסידו בשביעית. וחכמים סוברים שאינו פרי, ואין אסור הפסד בשביעית אלא משנעשו בו סר / גרוע, והוא בגודל פול הלבן. והוכיחו בגמרא שבשאר אילנות מודים חכמים שמיד כשיצא דינו כפרי ואסור לקוץ האילן בשביעית משיוציאו. [ובחרובים – משישרשו, ובזיתים – משינצו. ולדברי בית שמאי – כל האילנות משיוציאו. שביעית ד, י].

א. הרמב"ם (שמיטה ה, יח; מעשר שני ט, יג) פסק הלכה כחכמים שהסמדר אינו פרי ומותר בערלה ובשביעית.

ב. במקום אחר פרש"י 'משיוציאו' – תחילת העלים, ובימי ניסן. ולא הוצאת הפרי כמו שפרש כאן. והרמב"ם (שמיטה ה, יח) כתב 'משיוציאו בוטר'. ונראה מדבריו שנוקט להלכה שחכמים אינם מודים בשאר אילנות לרבי יוסי (ע' דובב משרים ח"ג ה).

ג. לענין ברכות הנהנין, בפירות שלא גדלו כל צרכם וראויים הם לאכילה; לדעת התוס' והרא"ש (וכ"ה בטשו"ע), ענבים שלא גדלו כשיעור פול הלבן – לחכמים ברכתם 'בורא פרי האדמה'. וכן בספק אם הגיעו לפול הלבן אם לאו – מברך 'האדמה'. משהגיעו לגודל פול הלבן – מברך 'העץ'. וכן בשאר אילנות – משיוציאו.

ומשמע בשו"ע (רב, ב) שאפילו נאכלים בדוחק מברך עליהם 'העץ'. והחיי-אדם והעוללות-אפרים פקפקו על כך וסוברים שאם נאכלים ע"י הדחק, ולא מיתקן ע"י האור וכדומה – ברכתם 'שהכל' (מובא במשנ"ב שם. ועע"ש ובאג"מ או"ח ח"א נז, חילוקי דינים ושיטות באילנות השונים. וע"ע במובא להלן מ).

ודעת הגר"א ועוד, שהקובע הוא לענין ברכת 'העץ' אם הגיע הפרי לעונת המעשרות אם לאו. וכן נקט בשו"ת ר"י מסלוצק (ה). וע"ש שצדד שלענין ברכת 'האדמה' מברכים משעה שהגיעו לזמן שאפשר לאכלם בשביעית בשדה ואינו נחשב 'הפסד', ע"ש]. וכן כתב בשו"ת אור לציון (ח"ב יד, ט) לחוש לשיטת הגר"א. והורה לפי זה על עגבניות ירוקות שנכבשו בחומץ – ברכתן 'שהכל', שהרי עונת המעשרות בהם משיאדימו. ע"ע בפסחים נב.

ה. למסקנא אמר רבא שיש דין 'שומר' לענין צירוף לטומאת אכלין, גם בדבר הנושר מן הפרי בעודו מחובר לעץ, כגון נץ הרמון שמתייבש ונופל במחובר. ואפילו נושר בתחילת גידול הפרי כגון קליפת תמר. ואולם אין דין 'שומר' לדבר שבנטילתו לא ימות הפרי, כגון קפרס הצלף.